

ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА

Анотація. В економічній літературі питання обліку, аналізу і контролю стану дебіторської заборгованості є дискусійним, Різноманітні точки зору можна звести до двох принципових позицій: хто такий дебітор та що таке дебіторська заборгованість, яка визначається як джерело формування фінансових потоків, платежів і визначається ліквідним актом.

Ключові слова: дебітор, дебіторська заборгованість, управління заборгованістю, прострочена заборгованість, поточна заборгованість, довгострокова заборгованість, сумнівний борг, позовна давність.

Постановка проблеми. Важливим завданням менеджменту та облікового апарату є ефективне управління заборгованістю, спрямоване на оптимізацію загального її розміру. З цією метою слід розробляти і здійснювати політику управління дебіторською заборгованістю.

Для ефективного управління дебіторською заборгованістю необхідно знати її види та особливості їх відображення в обліку. Дебіторська заборгованість як обліковий об'єкт розглядається наступними науковцями: В. П. Астахов, І. А. Бланк, А. Г. Загородній, Т. О. Євлаш, Т. І. Єфіменко, Г. Г. Кірейцев, Ж. Б. Коллі, В. Костюченко, Н. В. Новацька, Г. Шаповалова, Н. В. Чебанова, П. І. Камишанов, С. М. Харій.

Виклад основного матеріалу. Фінансовий стан будь-якого підприємства безпосередньо залежить від платіжної дисципліни кожного з його контрагентів. Коли учасник економічних відносин порушує умови платіжної дисципліни, то виникають дебіторська або кредиторська заборгованості.

Дебітор (англ.: debtor) – юридичні та фізичні особи, які в результаті подій, що відбулися заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів. Дебіторською називається заборгованість підприємству за виконані ним роботи, надані послуги або реалізовану продукцію з боку інших підприємств, організацій або фізичних осіб. Вона означає тимчасове відволікання коштів з обороту підприємства та використання їх в оборотах інших суб'єктів, що зменшує фінансові ресурси і можливості. Значний розмір дебіторської заборгованості свідчить про тимчасове

відволікання коштів з обороту підприємства, що викликає додаткову потребу в грошових ресурсах і може призвести її до напруженого фінансового стану і, як результат, до неплатоспроможності.

«У більшості випадків, пише Н. В. Новицька – дебіторська заборгованість розглядається як кошти, які вилучені у підприємства і певний період знаходяться в інших осіб. Таке трактування заборгованості створює проблему відображення в обліку коштів, які фактично перебувають в розпорядженні іншої особи. Виникає сумнів щодо правильності диференціації видів дебіторської заборгованості та назв бухгалтерських рахунків, де вона відображається [5, с.287]

У широкому сенсі дебіторська заборгованість охоплює всі розрахунки підприємств-постачальників з підприємствами-покупцями (замовниками) та є передумовою кредиторської заборгованості, але іноді вона не є такою.

Правильне управління дебіторською заборгованістю свідчить про рівень професіоналізму тих, хто приймає рішення з цих питань. Однією зі складових цього мистецтва є організація контролю за рівномірністю припливу і відпливу грошових коштів протягом місяця, кварталу, року, за формуванням і станом боргів дебіторів. Завданнями процесу управління заборгованістю є: комплексна перевірка дебітора на початковому етапі; юридичний супровід угод; фінансування дебіторської заборгованості; облік, контроль, оцінка ефективності дебіторської заборгованості; стягнення простроченого боргу; претензійна робота з недисциплінованими дебіторами. Причинами виникнення дебіторської заборгованості можуть бути не тільки договори поставок виробленого продукту. Її може збільшувати, наприклад, сума надміру сплачених податків до бюджету або позабюджетні фонди, яка спишеться подальшим перерахуванням платежів.

У сучасній економіці управління дебіторською заборгованістю вийшло за межі функцій тільки фінансового менеджменту, в цьому процесі задіяні генеральний директор; комерційний відділ і відділ продажів (комерційний директор, керівник відділу продажів, менеджери з продажу); фінансовий відділ (фінансовий директор, фінансовий менеджер); юридичний відділ; служба безпеки.

Рівень дебіторської заборгованості залежить від виду продукції, що виготовляється, ємності ринку, ступеню насиченості ринку даною продукцією, прийнятої на підприємстві системи розрахунків, політики комерційного кредитування та інших умов. Оцінка обсягу дебіторської заборгованості здійснюється за даними бухгалтерського балансу на початок і кінець звітного періоду. Найбільш важливим є аналіз дебіторської заборгованості за видами її виникнення: покупці, підрядники та замовники; векселі до отримання; аванси видані; інші

дебітори. Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності визначаються П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість”, яку поділяють на довгострокову і поточну. Довгострокова – сума заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу і буде погашена після закінчення дванадцяти місяців від дати балансу. Поточна – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців від дати балансу.

На думку С. М. Харія при класифікації дебіторської заборгованості слід враховувати ще й на такі ознаки:

- правовий статус дебіторів та належність їх до внутрішніх та зовнішніх;
- поділ дебіторів за певними географічними зонами, тобто слід зважати на територіальне розміщення та існування на цій території спеціальних (відмінних) факторів, що впливають чи будуть впливати в подальшому на стан розрахунків з цими дебіторами;
- рівень стійкості, тобто перехід дебіторської заборгованості у кредиторську і навпаки (підзвітні суми тощо);
- класифікацію зобов'язань дебіторів в розрізі підприємств різних галузей [6,с.425].

«На наш погляд – пише Т. О. Євлаш, доцільним є введення в загальну класифікаційну схему дебіторської заборгованості такого її виду, як дебіторська заборгованість за розрахунками з бартерних операцій та пропонуємо враховувати її на субрахунку 370 «Розрахунки з бартерних операцій» у III класі «Кошти розрахунки та інші активи» Плану рахунків бухгалтерського обліку активів! капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [3, с.96].

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги, щодо якої існує невпевненість у її погашенні боржником, називається сумнівним боргом, а заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності – це безнадійна дебіторська заборгованість.

Поточні зобов'язання відображаються в балансі підприємства і дорівнюють сумі всієї заборгованості кредиторам. Вони відомі також як рахунки (суми) до сплати або поточні борги.

На жаль, що в жодному роз'ясненні не сказано, що розуміється під «поточною дебіторською заборгованістю», щодо якої є впевненість про її неповернення боржником. Швидше за все, мова йде про випадки, коли боржник ліквідований або припинив свою діяльність як юрособа (або підприємець). Тому слід більше уваги

приділяти саме дебіторській заборгованості, термін позовної давності якої минув.

Подібний сумнівний борг переходить в розряд безнадійного, тобто неможливого до стягнення, коли закінчуються законодавчо встановлені терміни подачі позовів з його стягнення. Факторів, що провокують виникнення безнадійних боргів, кілька: це: ліквідація підприємства-боржника; банкрутство підприємства; закінчення строку позовної давності; нереальність стягнення навіть за рішенням суду; наявність фінансових коштів на рахунку боржника в банку, позбавленому можливості продовжувати банківську діяльність.

Для віднесення дебіторської заборгованості до довгострокової або поточної необхідно враховувати термін, що залишився до погашення заборгованості від дати балансу. При класифікації дебіторської заборгованості слід визначитись: в результаті якої діяльності виникла така заборгованість. Якщо заборгованість виникає в ході нормального операційного циклу, то, незалежно від терміну погашення, вона визнається як поточна. В інших випадках до поточних відноситься заборгованість, термін погашення якої менше 12 місяців.

Прострочена дебіторська заборгованість в бухгалтерському обліку списується на фінансовий результат (зменшуючи його на суму заборгованості) або за рахунок резерву сумнівних боргів.

Відрахування, які здійснює підприємство до резерву сумнівних боргів, відображаються на рахунку 94 «Резерв сумнівних боргів». Формування такого резерву в обліку відображається за наступним записом «Д 944 – К 38». При списанні простроченої дебіторської заборгованості формуються записи, що показують зменшення резерву сумнівних боргів такою проводкою «Д 38 – К 36».

Після списання простроченої дебіторської заборгованості її облік ведуть ще протягом 5-ти років, на рахунку 071, де сконцентрована заборгованість всіх дебіторів, що списана на збиток. Це необхідно для відстеження можливості її майбутнього подальшого стягнення.

Дебіторська заборгованість відволікає кошти з обороту підприємства, погіршує його фінансове становище. Своєчасне стягнення заборгованості – найважливіше завдання бухгалтерії всіх служб підприємства. Після закінчення термінів позовної давності дебіторська заборгованість підлягає списанню на збиток.

У бухгалтерському обліку і звітності дебіторську заборгованість групують за економічним змістом; термінами надання; часу повернення; вартості забезпечення боргових зобов'язань; можливості стягнення і т.п.

Класифікація дебіторської заборгованості за термінами сплати – це періодичний звіт, що відображає стан усіх прострочених рахунків до отримання, які виникли з вини клієнта, а також величину щомісячної заборгованості.

В обліку і звітності в складі дебіторської заборгованості пропонуємо виділити: покупці і замовники; векселі до отримання; заборгованість дочірніх і залежних товариств; заборгованість учасників (засновників) за внесками до статутного капіталу; аванси видані; інші дебітори тощо. Таке групування боргів дебіторів за економічним змістом дозволяє класифікувати їх за джерелами утворення, видами зобов'язань, характером заборгованості, стосовно кредитора і т.п.

У сучасній господарській практиці дебіторську заборгованість доцільно класифікувати за такими видами (див. рис. 1).

Заборгованість необхідно поділяти на нормальну і прострочену. До нормальної відносять борги: за товари і послуги, терміни остаточного розрахунку за які не настали; у вигляді перерахованого підприємством авансового платежу за товари роботи на договірній основі; співробітників, які отримали готівкові кошти на господарські потреби або відрядження, але термін звіту про виконані витрати ще не настав і т.п.

До простроченої дебіторської заборгованості відносять заборгованість: за товари і послуги, оплата за які не надійшла підприємству в обумовлені угодою строки; за виданими підзвітними сумами, якщо працівник не відзвітував за здійсненні витрати, не надавши авансовий звіт. На підприємствах переважну частину простроченої заборгованості складають розрахунки з контрагентами.

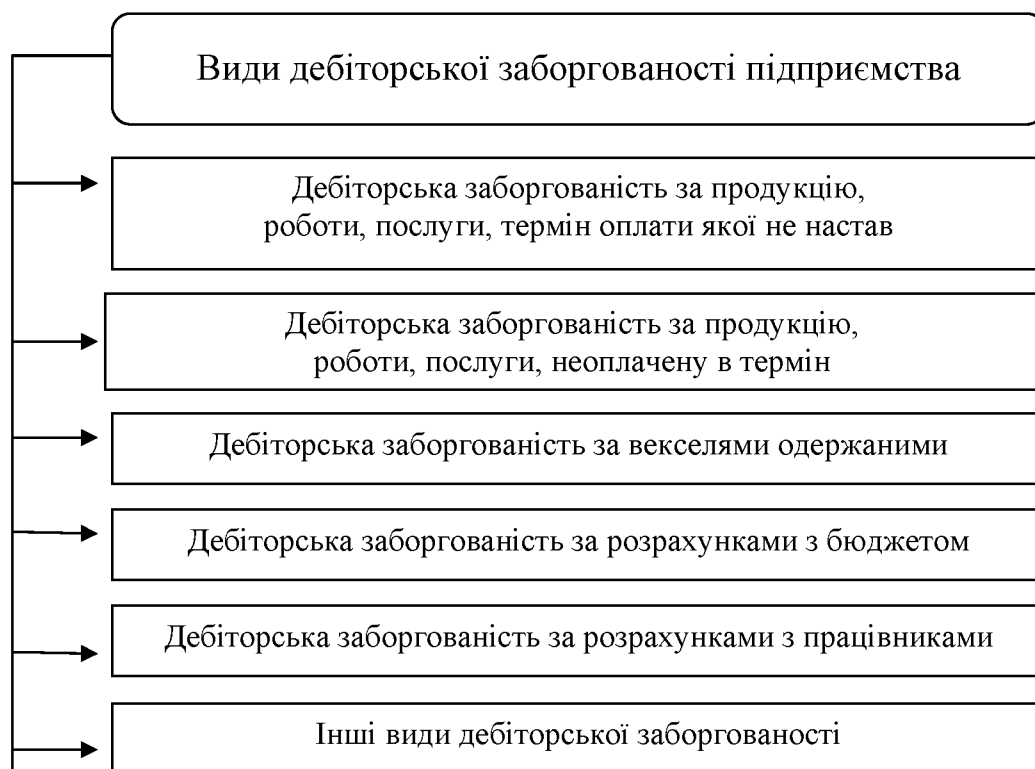

Рис.1 Дебіторська заборгованість за її видами

Прострочену заборгованість поділяють на сумнівну і безнадійну. Сумнівною визнається неоплачений в обумовлені угодою терміни борг, забезпеченість якого заставою або поручительством відсутня. Здійснюючи оцінку простроченої заборгованості, слід виділяти ту її частину, яка може бути віднесена до безнадійної і надалі повинна бути виключена з аналізу, оскільки не може характеризувати майновий комплекс підприємства як джерело покриття кредиторської заборгованості. Зобов'язання підприємства – дебітора припиняється лише при ліквідації його як юридичної особи.

До безнадійної дебіторської заборгованості відносяться: поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником; заборгованість, термін позовної давності якої минув. Борги, які навряд чи будуть повернені підприємству, можливо тому, що клієнт став некредитоспроможним називають безнадійними. У багатьох випадках підприємства резервують певні суми грошей для покриття безнадійних боргів. Цей фонд називається резервом з безнадійних боргах. Звідси, гроші, що відкладені в якості резерву на покриття безнадійних боргів називають резервом з безнадійної заборгованості. Його ще називають «резервом з безнадійних або недовірливих боргів». Підприємства прогнозують витрати на безнадійні борги, які можуть бути понесені протягом поточного періоду, які ґрунтуються на даних минулих періодів і є одним з показників оцінки доходів підприємства.

Резерв безнадійних боргів підприємства створюють, щоб компенсувати можливі збитки від того, що якась частина їх дебіторів може не сплатити повністю борг. Якщо припустити, що підприємство правильно визначило резерв на покриття безнадійних боргів, то його чистий дохід не стане меншим, навіть якщо йому доведеться списати борги, які неможливо буде стягнути.

Трактуючи таким чином визначення безнадійної дебіторської заборгованості, може скластися враження, що варто тільки почекати, поки закінчиться термін позовної давності, і після цього можна без проблем списати дебіторську заборгованість. Насправді це не так.

Термін погашення дебіторської заборгованості, визначений договором про закупівлю товарів, робіт і послуг, не може виходити за часові рамки, що встановлені законодавством, тому прострочена дебіторська заборгованість виникає на 30-й день після закінчення терміну обов'язкового платежу.

Оскільки подібні борги утворюються із засобів, які відволікаються з обороту підприємства, то контролювати їх зростання необхідно з метою забезпечення своєчасного стягнення відповідно до укладених угод. Неможливо допустити ситуацію, при якій підприємства-дебітори відмовляються від прийнятих на себе

зобов'язань, не будуть оплачувати і повертати одержані товари. Саме тому, надзвичайно важливим елементом є контроль при укладанні договору і забезпеченні виконання його умов обома сторонами.

Середню тривалість дебіторської заборгованості, яка дорівнює загальній сумі продажів в кредит, поділеної на величину дебіторської заборгованості називають оборотом дебіторської заборгованості. Вона може виникати за розрахунками з бюджетом, з орендарями, стипендіатами підзвітними особами з відшкодування завданих збитків, розрахунками за заподіяну шкоду у вигляді недостач і розкрадань грошових коштів, матеріальних цінностей, втрат від псування продукції тощо.

Продаж дебіторської заборгованості підприємства за певну плату (дисконт) факторинговому підприємству називають фінансуванням дебіторської заборгованості. Факторингова компанія приймає на себе ризик щодо повернення боргу і отримує оплату з боржників, коли ті розраховуються за рахунками. Підприємства можуть продавати свою дебіторську заборгованість, особливо коли невпевнені, що зможуть отримати борг. Причому в деяких випадках вартість стягнення боргу може виявитися вище суми, сплаченої факторинговому підприємству у вигляді дисконту.

Позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Загальний строк позовної давності становить три роки. За окремими видами вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність – скорочена або більш тривала порівняно із загальною позовною давністю.

Списання – це дебіторська заборгованість, яку підприємству навряд чи вдасться отримати і яка з цієї причини відображається як дохід. В звіті про прибутки списання, або безнадійні борги і збитки підприємства відображаються як втрати, оскільки вони насправді зменшують його чистий дохід. При оцінці своїх потенційних доходів підприємству слід враховувати втрати від можливого списання, ґрунтуючись на даних минулих періодів. Для цього підприємств створюють резерви сумнівних боргів.

Загальну суму заборгованості даного підприємства називають сумарною заборгованістю – це точний показник, що дозволяє оцінити загальну суму боргових зобов'язань підприємства.

Термін позовної давності закінчується у відповідному місяці і числі останнього року строку і обчислюються починаючи з того дня, коли особа дізналася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. Але це зовсім не означає, що початком строку позовної давності є момент виникнення дебіторської

заборгованості, яка відображається у бухгалтерському обліку на субрахунках 351, 361, 362, 363, 364.

Перебіг строку позовної давності починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок. Тому дані терміни прив'язані саме до певних календарних дій або до юридичних фактів (подій). Внаслідок цього важливе значення має те, що прописано в умовах договору.

Для списання простроченого боргу керівнику підприємства необхідно видати наказ про організацію інвентаризації заборгованості. Наступним кроком є підготовка документів, що засвідчують наявність простроченої дебіторської заборгованості та неможливість її повернення. Це первинні документи, що підтверджують факт виконання робіт (послуг) або відвантаження товарів, а також судові рішення (якщо такі є), листування, фінансові претензії, акти, підтверджують звірку з даними бухгалтерського обліку іншої сторони договору.

При інвентаризації розрахунків з покупцями, постачальниками та іншими дебіторами і кредиторами предметом уваги інвентаризаційної комісії повинні бути довгострокова і поточна дебіторська заборгованість підприємства, його зобов'язання – як довгострокові, так і поточні, забезпечення і доходи майбутніх періодів.

На практиці, як правило, більшість членів інвентаризаційної комісії за своєю основною професією не є бухгалтерами і їм досить складно орієнтуватися в облікових паперах, а тим більше, як правильно відобразити зобов'язання, забезпечення, дебіторсько-кредиторську заборгованість в формі №1 “Баланс”.

Для обліку дебіторської заборгованості використовується позабалансовий рахунок 071 “Списана дебіторська заборгованість”. На цьому рахунку відображається списана дебіторська заборгованість протягом трьох років з дати списання за якою необхідно здійснювати спостереження за майновим станом боржника. Дебіторська заборгованість остаточно списується з позабалансового субрахунку 071 після надходження суми в порядку відшкодування з віднесенням її на рахунок 716 “Відшкодування раніше списаних активів”, або після закінчення строку обліку такої заборгованості.

Коли виникає впевненість з приводу неповернення боржником своєї заборгованості або за цією заборгованістю минув строк позовної давності, то даний вид заборгованості носить назву безнадійної дебіторської заборгованості. Практично кожному підприємству за період своєї діяльності доводилося мати справу з проблемою простроченої заборгованості, яка є однією зі складових безнадійної дебіторської заборгованості. Прострочена заборгованість виникає через несплату замовником або покупцем у встановлений

термін зазначеної у відповідних документах грошової суми за товари, роботи або послуги.

Для того, щоб бути поінформованим про дебіторську заборгованість на підприємстві здійснюють її аналіз кінцевим результатом якого є сума заборгованостей всіх дебіторів за товари, роботи або послуги (в залежності від того, яким видом діяльності займається підприємство), а досліджують часовий інтервал виникнення заборгованості.

Регулярне ведення бухгалтером обліку дозволяє проаналізувати дебіторську заборгованість і своєчасно вжити необхідних заходів щодо запобігання виникненню на підприємстві простроченої дебіторської заборгованості.

Аналіз заборгованості здійснюється на основі документів обліку та внутрішньої звітності підприємства, а результати аналізу можуть бути використані тільки керівництвом з метою прийняття ефективних управлінських рішень. Але, для зовнішніх користувачів інформація про стан дебіторської заборгованості на підприємстві також відіграє важливу роль, оскільки її зростання свідчить про фінансову нестабільність.

Система внутрішнього контролю контрольне середовище та процедури контролю. Система внутрішнього контролю включає схвалені директором і адміністрацією підприємства політику та процедури для досягнення цілей здійснення ефективної діяльності, включаючи суворе дотримання внутрішньої політики, захист активів, запобігання та розкриття шахрайства і помилок, акуратність і повноту бухгалтерських записів і своєчасну підготовку надійної фінансової інформації.

На наш погляд, правомірно визначати «розрахункове правовідносини» як «розрахункове зобов'язання». Змістом «розрахункового зобов'язання» (правовідносини) є право кредитора вимагати сплати грошових коштів та обов'язок боржника з їх перерахунку. Складний суб'єктний склад розрахункових відносин передбачає, що право вимоги і обов'язок з виконання виникають на різних стадіях перерахування грошових коштів у різних суб'єктів правовідносин. Так, банк платника спочатку виступає як боржник, проте він є кредитором по відношенню до банку отримувача коштів.

В нашій літературі питання про облікову кваліфікацію розрахункових відносин є дискусійним. Різноманітні точки зору можна звести до двох принципових позицій. Згідно традиційної концепції розрахункові відносини опосередковують платежі за передане майно, виконані роботи, надані послуги, тобто виникають з цивільно-правових договорів або позадоговірних зобов'язань.

В економічній літературі розрахункові відносини визначаються як «відносини, які виникають між суб'єктами цивільно-правового

зобов'язання і кредитною організацією (в певних випадках тільки між суб'єктами названого зобов'язання) у зв'язку із здійсненням платежів за передане майно (виконані роботи, надані послуги) або за іншими підставами. Зазначимо, що дане визначення не цілком універсальне. Принциповою по суті є наступна позиція: розрахунки здійснюються сторонами цивільно-правових угод через банк за рахунок залишків коштів на відкритих клієнтам банківських рахунках.

У більшості випадків розрахунок по заборгованості визначається як дія, спрямована на погашення грошового зобов'язання платежем, тобто виконанням. Він представляє собою платіж певної грошової суми і є підставою виникнення розрахункових відносин, вчинення платником дій, спрямованих на здійснення платежу іншій особі (одержувачу). Тому окремі автори трактують «розрахунки» як синонім поняття «платежі» («виконання платежу»).

Аналіз і контроль займають важливе місце в системі управління дебіторською заборгованістю. Здійснення аналізу дозволяє виявляти відхилення показників в роботі та причини, що викликали ці зміни. На підставі результатів аналізу приймаються різні управлінські рішення, тому важливо провести точний і достовірний аналіз, що дозволяє зрозуміти реальну ситуацію на підприємстві.

Ефективність системи бухгалтерського обліку забезпечується тільки при послідовному використанні і дотриманні установлених облікових вимог і припущень.

Список використаних джерел:

1. Береза С. Л. Класифікація дебіторської заборгованості : нові підходи / С. Л. Береза // Вісник ЖІТІ. – 2001. – № 14. – С. 54-61.
2. Гуня В. О. Удосконалення класифікації дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності підприємств / В.О. Гуня // Економічний простір. – 2008. – № 19. – С. 124-131.
3. Євлаш Т. О. Інформаційне забезпечення обліку операцій з дебіторської заборгованості та його удосконалення / Т. О. Євлаш // Вісник Харківського державного університету харчування та торгівлі. Економічні науки. Харків – 2010. – № 4. – С. 161-171
4. Костюченко В. Облік дебіторської заборгованості (частина 1) / В. Костюченко, Г. Шаповалова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 7. – С. 2-9.
5. Новицька Н. В. «Теоретичні аспекти понять «дебіторська заборгованість» і «кредиторська заборгованість» / Н. В. Новицька // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – 286с.
6. Харій С. М. «Дебіторська заборгованість та її значення в обліку» / С. М. Харій // Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки, 2012р. – 423 с.

А. В. Драбанич,

к.е.н., доцент,

Винницький фінансово-економічний університет

ДЕБИТОРСКАЯ ЗАДОЛЖЕННОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ: ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА

Аннотация. В экономической литературе вопросы учета, анализа и контроля состояния дебиторской задолженности является дискуссионным, Различные точки зрения можно свести к двум принципиальным позициям: кто дебитор и что такое дебиторская задолженность, которая определяется как источник формирования финансовых потоков, платежей и определяется ликвидным актом.

Ключевые слова: дебитор, дебиторская задолженность, управление задолженностью, просроченная задолженность, текущая задолженность, долгосрочная задолженность, сомнительный долг, исковая давность.

A. V Drabanich,

Ph. D. in Economics, associate Professor

Vinnitsa Finance and Economics University

RECEIVABLES ENTERPRISES: THE CONCEPT AND STRUCTURE

Abstract. In the economic literature on accounting, analysis and control of accounts receivable is debatable, to diverse perspectives can be reduced to two principal positions: Who is the debtor and that such receivables, defined as the source of financial flows, liquidity payments and determined act.

Key words: Debtors, debytorskaya zadolzhennost, control zadolzhennostyu, prosrochennaya zadolzhennost, tekuschaya zadolzhennost, dolhosrochnaya zadolzhennost, somnytelnyy debt, yskovaya ago.